
REDACTIONEEL – Oral history

Sara de Jong en Saskia Wieringa

Oral history, of mondelinge overlevering, is een methode van dataverzameling die zowel door sociale wetenschappers als door historici wordt gebruikt. Oral history kan verborgen verhalen boven water brengen en sluit daarbij aan bij Genderstudies. Het betreft zowel het verzamelen van de verhalen van mensen die aan de zijlijn van de ‘grote verhalen’ van de geschiedenis staan, zoals vrouwen, als ook verhalen over gemarginaliseerde onderwerpen, zoals seksualiteit. Daarnaast kan oral history verborgen dimensies van de ‘grote verhalen’ naar boven brengen, de manieren waarop mensen bepaalde gebeurtenissen beleefden. Taboe-onderwerpen kunnen worden aangesneden, afwijkende meningen kunnen naar voren worden gebracht en de verhalen van groepen die actief buitengesloten zijn door geschiedschrijvers kunnen worden opgetekend.

Aanleiding tot dit themanummer is het congres dat Aletta, instituut voor vrouwen-geschiedenis, hield ter gelegenheid van haar 75-jarig jubileum in 2010 over Oral History en Gender. In haar eerdere bestaan als IAV (Internationaal Archief voor de Vrouwenbeweging) en IIAV (de tweede I stond voor Informatiecentrum) is een indrukwekkende collectie egodocumenten en dagboeken verzameld. Vanaf 2006 beijvert het instituut zich om oral-historybronnen beter toegankelijk te maken. De laatste jaren worden ook nieuwe verzamelingen van oralhistorybronnen aangelegd volgens de methodiek van levensverhalen. Dit betreft met name het ‘Veteranenproject’, waarin de levensgeschiedenissen van deelnemers aan de zogenaamde tweede feministische golf op video worden vastgelegd, en een project met verhalen over de periode rond de Tweede Wereldoorlog, met vrouwen

zowel uit de CPN als de NSB. Deze interviews vormen samen een groeiende collectie, die toegankelijk wordt gemaakt voor hergebruik door toekomstige wetenschappers en andere geïnteresseerden.

De term oral history verwijst zowel naar de methode als naar het product van deze manier van gegevens verzamelen. Oral history wordt vaak gebruikt in combinatie met andere methodes, zoals participerende observatie (door antropologen) of geschreven bronnen (door historici). In sommige gevallen is oral history de enige bron over bepaalde gebeurtenissen in het verleden, maar in de meeste gevallen zijn er ook andere bronnen voorhanden. In alle gevallen is de oralhistorybron een verhaal in de tijd dat verteld wordt over het verleden. Oral history heeft dus te maken met twee belangrijke relaties: die tussen de verteller en haar/zijn verleden, en die tussen de verteller en de interviewer. Beide relaties zijn complex en het is belangrijk bij ieder onderzoek daar goed over na te denken. Pas door die reflectie kan de bron begrepen worden.

De werking van het geheugen van de verteller is uiteraard gekleurd door subjectieve ervaringen; ieder mens construeert haar/zijn eigen beeld van het verleden waarmee zij/hij moet zien te leven. Herinneren is een actief proces waarin het verleden voortdurend herschapen wordt. Tegenstrijdigheden in het verhaal, de stiltes, verzwegen of ‘vergeten’ elementen hebben een eigen betekenis en moeten begrepen worden in de analyse. Zwijgen kan bijvoorbeeld zowel op verzet als op schaamte duiden. Een oralhistorybron is daarom altijd een ‘bewegende’ bron. Bewegend in de zin dat de relatie met het verleden voortdurend verandert, maar ook dat de interpretatie van

de vertelling steeds andere betekenislagen kan openbaren. Het is daarom van groot belang oralhistorybronnen goed te bewaren en doorzoekbaar te maken. Nieuwe generaties onderzoekers zullen nieuwe elementen vinden.

De interactie tussen verteller en onderzoeker is een belangrijk element in het oralhistory-interview. Het gaat immers om een gesprek waarin intersubjectieve elementen – zoals de machtsrelatie tussen verteller en onderzoeker – een belangrijke rol spelen. De onderzoeker is een actieve luisteraar, die invloed heeft op de resultaten van het verhaal. De onderzoeker moet zich daarom in een voortdurend proces van zelfreflectie goed voorbereiden op een interview.

Oral history opereert altijd in een web van machtsrelaties en kan deze bloot leggen. Daarbij kan ze – als methode en product – een bijdrage leveren aan de emancipatie van gemarginaliseerde groepen. Oral history is niet alleen een manier om verborgen verhalen op te tekenen en daarbij de conventionele geschiedenis te verrijken. In veel gevallen vindt ook een proces van transformatie, van *empowerment*, plaats. Het geven van een stem aan gemarginaliseerde mensen (vrouwen, transgenders) geeft hun ook een gevoel van trots.

In dit themanummer verkennen we het terrein van oral history via twee verschillende wegen. In het artikel van Runs wordt oral history als methode expliciet bevestigd naar aanleiding van concrete voorbeelden uit de praktijk. De artikelen van Elling, Van Bavel en Van den Brandt, die op basis van oralhistoryinterviews zijn geschreven, laten zien hoe deze methode unieke inzichten genereert met betrekking tot gender. Hiermee bestrijken de artikelen zowel de historische benadering van oral history, waarin oral history fungeert als een mondelinge bron, die bepaalde historische gegevens blootlegt, die niet zichtbaar zijn in geschreven bronnen, als de sociaal wetenschappelijke benadering

waarin de nadruk ligt op het onderzoeken van betekenisgeving. Daarnaast presenteren we in het hart van dit nummer twee bijdragen van beschouwende aard vanuit de praktijk van het onderzoek; een interview met Stef Scagliola, leider van het dataverzamelingsproject van het Nederlands Veteraneninstituut in Doorn en een opiniebijdrage van Josien Pieterse, verantwoordelijk voor de video-interviews van vrouwen bij Aletta.

Astrid Runs vertrekt in haar artikel 'Wie is de onderzoeker? Intersectionaliteit en locatie in oralhistory-onderzoek' vanuit de constatering dat het in de praktijk moeilijk is invulling te geven aan de reflectieve houding die in de handboeken over kwalitatief onderzoek gepropageerd wordt. Zij laat aan de hand van haar onderzoeksdagboek zien hoe inzicht verkregen kan worden in de positionering van de geïnterviewden en de interviewer binnen oralhistory-onderzoek. Met praktijkvoorbeelden uit haar onderzoek naar jonge moeders toont ze hoe oral history is verbonden met feministische theoretische begrippen, zoals intersectionaliteit en *politics of location*. Een intersectionele benadering blijkt inzicht te geven in de relatie van en de interactie tussen de geïnterviewde en de interviewer: op welke aspecten van identiteit is er di- en convergentie tussen beiden en welk effect heeft dit op het oralhistoryinterview? Daarnaast wordt de verantwoordelijkheid van de interviewer om eigen taboeonderwerpen te onderkennen en te bevragen benadrukt, bij voorkeur vóór het interview plaatsvindt, zodat ze niet een onverwachte hindernis vormen binnen het interview.

Oral history heeft zich bewezen als een methode die de ruimte geeft aan verborgen en gemarginaliseerde verhalen en dit wordt door verschillende auteurs in dit nummer aangetoond. Nella van den Brandt kiest er in haar artikel voor om de vertelling van Hajar, een moslimfeministe uit Antwerpen, te situeren in relatie tot dominante collectieve nar-

ratieven. Zij laat zien hoe Hajars zelfwording en haar activisme als moslima zich verhoudt tot haar sociaal-politieke visie op het hoofd-doekendebat, feminisme en islam. Juist oral history, zo zien we hier, kan laten zien hoe samenhang tot stand komt tussen persoonlijke subjectiviteit en bredere politieke en publieke debatten en tevens ruimte bieden aan de meerdere lagen die in ieder individu te vinden zijn. Marjolein van Bavel documenteert de verhalen van bodybuildsters die terugkijken op hun carrière als sportvrouw in de jaren tachtig. In academische literatuur wordt bodybuilding gezien als een manier om 'gender trouble' te veroorzaken; de gespierde lichamen van deze vrouwen zouden immers moeilijk zijn te combineren met een traditioneel 'vrouwelijk' uiterlijk. Marjolein van Bavel laat zien dat de sport door de vrouwen zelf niet werd begrepen in deze termen.

Agnes Elling laat transgenders aan het woord over hun sportbeleving pretransitie, in de transitiefase en in de postoperatieve periode. Ook de interviews van Elling maken zichtbaar hoe transgenders moeten onderhandelen tussen de culturele gendernormatieve verwachtingen en hun eigen genderidentiteit. Naast het presenteren van een alternatief verhaal bestaat de waarde van oral history in deze artikelen uit het verkennen hoe aan 'agency', belichaming en zelfwording op verschillende manieren invulling wordt gegeven.

Een oralhistoryinterview is ook een voorstelling, een presentatie van het subjectieve zelf, een versie van het verleden die de verteller bereid is te geven. Zoals uit het interview van Sara de Jong met Stef Scagliola blijkt, geeft oral history niet alleen de ruimte voor het gesproken woord, maar ook voor het performatieve karakter. Voor Stef Scagliola was dit een van de belangrijkste inzichten over oral history; pas na het veelvuldig beluisteren van oralhistoryinterviews ervaaarde ze de betekenis van de beroemde uitspraak van *oral his-*

torian Portelli dat oral history een genre is. Niet alleen maakt de geïnterviewde gebruik van verschillende vertelgenres voor haar/zijn betoog, ook het publieke historische vertoog van de onderzoeker is een genre, evenals het verhaal dat in de interactie tussen interviewer en geïnterviewde gecreëerd wordt.

Josien Pieterse toont in haar artikel overtuigend aan dat op video vastgelegde oralhistory-interviews nog beter in staat zijn om deze extra betekenislaag aan te boren. De camera registreert emoties, houdingen en gedragingen die een extra dimensie aan het vertelde verhaal toevoegen. Zoals Pieterse aangeeft, juist binnen genderonderzoek en in het kader van de feministische beweging, is het interessant om beeld van het lichaam en fysieke uitingen een plaats te geven in oralhistory-onderzoek. Daarnaast geeft Pieterse een aanzet tot het situeren van een aantal 'oude' thema's over *empowerment* en participatief onderzoek – die ook in de andere artikelen bevestigd worden – in de nieuwe context van technologie. De toenemende toegankelijkheid van technologie en de uitgebreidere mogelijkheden om interviews te delen met een groter publiek, geven een andere dimensie aan (de ethiek van) oralhistory-onderzoek. Daar zal in de toekomst verder vorm aan moeten worden gegeven.

In een themanummer waarin het perspectief van de onderzochte zo uitgebreid aan bod komt, mag de stem van het 'slachtoffer' zelf uiteraard niet ontbreken. De column van Anja Meulenbelt – zelf nu op video aanwezig in het archief van Aletta – laat eveneens zien hoe oral history bij uitstek in staat is om de 'heerheid' van de geïnterviewde te vangen, omdat deze methode datgene wat wordt onderzocht niet bij voorbaat al inkadert. In de artikelen van Meulenbelt en Van Bavel wordt mooi zichtbaar hoe archiefmateriaal als startpunt kan fungeren voor oralhistoryinterviews, terwijl de oralhistorybronnen zelf het archief ook weer verder uitbreiden.